

Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Camii

Dr. Yaşar ERDEMİR

Ok eski bir geçmişi olan ahşap malzemenin Anadolu Türk Sanatında ve mimarisinde, bol miktarda ve sevilerek kullanıldığı bilinmektedir. Ahşabın; taş, tuğla, mermer, kerpiç, metal vb. gibi diğer malzemelere nisbetle daha az dayanıklı olduğu düşünülecek olursa, günümüze kalabilen bu tür eserlerin epeyce yekün tutması ahşaba olan bu sevgiyi kanıtlar. Yeni araştırmalar sonunda hâlâ çok sayıda ahşap eserin varlığı ortaya çıkarılmaktadır.

Ahşap malzemenin dinî mimarimizde de zengin ve özenli bir uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Tarihi cami ve mescitler, sivil yapılara (örneğin evlere) nazaran daha itinalı kullanıldıkları, bakım ve onarım gördükleri için, günümüze daha sağlam gelebilmişlerdir. Bu bakımdan ahşap malzemeni ve kullanış tekniğini en iyi şekilde bu yapılar da izleyebiliriz.⁽¹⁾

Türk - İslâm Mimarisinde özel bir yeri olan ahşap direkli ve tavanlı camilerin Anadolu dışında bilinen en eski örnekleri Gazne ve Karahanlılara aittir.⁽²⁾ Böyle camilere X - XII. yüzyıllarda Türkistan bölgesinde Khiva (Hiyve), Oburda ve Kurut'ta rastlanılmaktadır.⁽³⁾ Bu yapıların direkleri, eğri kesim tâbir edilen⁽⁴⁾ oyma ve süsleme tekniği ile işlenmiştir.⁽⁵⁾ Anadolu'da da bu gelenek devam etmiştir. Örneğin Sivrihisar Ulu Câmii'nin (1274) mihrap önündeki iki direğinin üst kısımları Orta Asya örneklerini andırır şekilde oymalı yapılmıştır.⁽⁶⁾ Bu oymalı ve süslemeli direklerin Türk Mimarisinde kullanılması, Türklerin çadır etrafında kurulmuş hayat düzenlerine bağliyanlar bulunmakta, çadır direklerinin de - bilhassa orta direklerin - böyle süslü olduğu belirtilmektedir.⁽⁷⁾

Başşehir olması nedeniyle Konya ve yöresi Selçuklulardan başlayarak günümüze kadar, Türk ahşap işleme sanatı yönünden sürekli bir devamlılık ve büyük zenginlik gösteren bölgelerdendir. Ahşap mimarinin anıtsal örneklerini de bu yörede

daha bol örnekle izliyebiliriz. Selçuklu Camilerinin en eski, güzel ve âbidevi örneklerinden biri olan, yapılan çeşitli onarımlarla orijinal durumunu kaybetmiş bulunan Sahip-Ata (Larende) Câmii (M. 1258)⁽⁸⁾, ile, daha sonra bu camiden ilham alınarak yapıldığı düşünülen Beyşehir Eşrefoğlu Câmii, bu tip yapıların bilinen en eski anıtsal örnekleridir.

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: K. OTTO DORN; "Seldschukische Holztaulen Moscheen in Kleinasien "Aus der Welt der Islamischen Kunst. Festschrift für Ernst Kühnel, Berlin, 1959, s. 59-88. B. ÖGEL; "Selçuklu Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", Yıllık Araştırmalar Dergisi I. Ank., 1957, s. 199-220. G. ÖNEY; "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", Sanat Tarihi Araştırmaları III, İst., 1970, s. 135-149, (aim. 299-305). Y. ÖNGE; "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", Atatürk konferansları V, Ank., 1975, s. 179-195.

(2) O. ASLANAPA; Turkish Art and Architecture, London 1971, s. 55-56'da Gazne'de Sultan Mahmud'un yaptırmış olduğu Arus-ül Felek Camii'nin içinin çok zengin süslemeli olduğunu ve çatısının ahşap direklerle taşındığını belirtmektedir. R. ARIK; Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami, Ank., 1973, s. 8'de aynı bilgileri vermektedir.

(3) K. OTTO DORN; Aynı eser, s. 84-85. R. ARIK; Aynı eser, s. 8. A. KURAN; "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", Malazgirt Armağanı, Ank. 1972, s. (179-186)'daki yazısının 180-181. sahifesinde Oburda'daki eser 10. yüzyıl sonuna, Kurut'takini 10-11. yüzyıla, Hiyye'dekini 12. yüzyıla tarihlemektedir.

(4) S. ÖGEL; "Anadolu Ağaç Oymacılığında Malî Kesim", Sanat Tarihi Yıllığı, İst. 1964-1965, s. 110-119.

(5) A. KURAN; Aynı eser, s. 180. K. OTTO DORN; Aynı eser, s. 85'de bu teknikten "Samarra Stili..." diye bahsetmektedir.

(6) Bu cami hakkında daha geniş bilgi için bakınız: K. OTTO DORN; "Die Ulu Dschami in Sivrihisar", Anadolu (Anatolia) IX, Ank. 1967, s. 161-168, res. V-VI-VII. G. ÖNEY; "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Antik Devir Malzemesi", Anadolu (Anatolia) XII, Ank. 1970, s. 19. A. KURAN; Aynı eser, s. 183.

(7) A. KURAN; Aynı eser, s. 181-182.

(8) İ.H. KONYALI; Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964, s. 506. Y. ÖNGE; "Anadolu Türk Mimarî Sanatında Ahşap Staktilit Sütun

13. yüzyılın sonlarında (1297 - 99) Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından inşa ettirilmiş⁽⁹⁾ olan Beyşehir'deki cami, hem eski ahşap inşaat tekniği, hem devrinin ahşap süslemesindeki motif, renk ve kompozisyonu ihtiva etmesi bakımından son derece önemlidir. Mukarnaslı sütun başlıklarıyla, ahşap aksamını süsleyen çeşitli motif ve renkleriyle bu yöredeki cami ve mescitlere örnek olmuştur. Konya yöresinde bulunan nakışlı ahşap camilerin Beyşehir çevresinde daha yaygın olması⁽¹⁰⁾ da bunu kanıtlamaktadır. En önemli örneklerinden, 14. yüzyılda yapıldığı belirtilen Köşk Köyü Mescidi⁽¹¹⁾, 1548 yılında Abdullah isimli bir zat tarafından yapılan Doğanhisar Ulu Câmii'ni⁽¹²⁾, Kireli Kasabası Câmii'ni, Çavuş Kasabası ile Bayındır Köyü Câmii'ni sayabiliriz.

Bu yazımızda şimdiye kadar yeterince tanıtılmamış olan Bayındır Köyü Câmii'nden bahsedeceğiz.

BAYINDIR KÖYÜ CAMİİ

Yeri ve Tarihçesi: Cami, Konya-Beyşehir karayolu üzerinde, Beyşehir'e 6 - 7 kilometre mesafede ve yoldan 1,5 kilometre kadar içeride bulunan Bayındır köyündedir (Resim: 1). Kitabesinden (Resim:2) yapının, H.767 (M.1365) yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.⁽¹³⁾

Plânı ve Dış Görünüşü: Cami, dıştan dışa yaklaşık 17.10 x 17.15 m. ölçülerinde oldukça muntazam sayılabilecek kare bir plâna sahiptir (Plân: 1). Duvarlarının dışı bugün altta yeşil, üstte beyaz badana ile sıvalıdır. Yapının batı duvarına içerden bitişen güdük bir minaresi vardır. Doğu ve batı cephelerde olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Bunlardan doğu duvarının kuzey köşesine yakın olarak açılanı, esas giriştir (Resim: 3). Kapı çerçevesi muntazam kesme taştandır. Dikdörtgen şeklindeki bu giriş kapısının üstü basık sivri kemerlidir. Kemer üzengileri sade konsollar biçimindedir. Kemerli kapı açıklığı, dıştan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeve, kemerin üstünde yukarıya doğru dikdörtgen bir pano oluşturacak şekilde çıkıntı yapmakta, yukarıda sözü edilen inşaa kitabesi burada yer almaktadır. Bu dikdörtgen kitabesinin ortası, iç içe iki büyük daireden oluşan bir rozetle süslenmiştir. Bu iki daire arasında kalan enli şeritte kitabe yazılıdır. Ortada ve yanlarda kalan boşluklar, sonradan yapılan badanalar altında kaldığı için ne oldukları pek anlaşılamayan bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Kapiya geniş bir basamakla çıkılır. Bu cephede, altta iki adet büyük, üstte hemen saçak altında ve daha küçük olmak üzere, beş adet dikdörtgen pencere içeriği aydınlatmaktadır (Resim: 3). Batı cephedeki giriş, doğudakine göre daha ortadadır. Geniş ve yüksekçe iki basa-

makla çıkılan bu girişin kapı açıklığı da basık kemerlidir. Cephede alttakiler daha büyük olmak üzere iki, üstte saçak altında daha küçük dikdörtgen üç pencere bulunmaktadır. Bu cephenin kuzey köşesinde, sonradan açıldığı belli olan bir kapı daha görülmektedir. Yapının güney duvarında, doğu köşeye yakın yerde altta büyük, batı köşeye yakın yerde üstte saçak altında küçük bir pencere açıklığı ile, kuzey cephede, altta mihrap ekseninde dikdörtgen büyük bir pencere görülmektedir. Pencere- lere dıştan basit ahşap doğramalar konmuştur. Yalnız üstteki küçük pencerelerin doğraması geometrik şekiller gösteren, sade bir taksimatla süslenmiştir. Alttaki büyük pencerelere demir kafesler geçirilmiştir. Yapıda malzeme olarak moloz taş kullanılmıştır. Aralarda devşirme taşlar da yer almaktadır. Caminin kuzey duvarının kalınlığı 0.85 diğer duvarlar 1 metre olup, üstü alafraanga kiremit kaplı kırma çıtı ile örtülmüştür. Harimin içine ve batıdaki kapının yanına inşa edilen güdük minare, çatı içinden yükselmektedir (Resim: 4). Kabaca işlenmiş kesme taştan inşaa edilmiştir. Sekizgen gövdelidir. Bu sekizgen gövde şerefe altında hafif çıkma- larla yukarıya doğru genişleyerek ters bir kesik koni şekline dönüşmektedir. Şerefe korkuluğu, çimento harçla kaba şekilde sıvanmıştır. Silindirik biçimde ve daha ince olan petek, konik bir külâhla nihayetlenmektedir.

Başlıkları", Ünasya Mecmuası, Cilt 4, sayı 37, s. 11-12 ve 22; C. ESAT ARSEVEN; Türk Sanatı, İst. 1970, s. 61; A. KURAN; Aynı eser, s. 182

(9) Y. AKYURT; "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğulları Camii ve Türbesi" Türk Tarih Arkeologya ve Etnog- rafiya Dergisi 4, İst. 1940, s. 91-129'da, s. 103. A. KURAN; Aynı eser, s. 183; K. OTTO DORN; Aynı eser, s. 78; İ. H. UZUNÇARŞILI; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ank. 1969, s. 59. A. KIZILTAN; Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler İst. 1958, s. 35 - 36.

(10) Hazırlamakta olduğum "Konya ve Yöresinde Nakışlı Ahşap Camiler" konulu doktora çalışması münasebetiyle yaptığım araştırmalarda bu tip yapıların, Beyşehir çevresinde yaygın olduğu ortaya çıkmıştır.

(11) Y. ÖNGE; "Anadolu'da XIII-XIV. Yüzyılın Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi" Vakıflar Dergisi IX, Ank. 1971, s. 291-296. F. N. UZLUK; Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi Ank. 1958, s. 40

(12) İ. H. KONYALI; Nurettin Hoca'nın Şehri AKŞEHİR, İst. 1945, s. 63. Y. ÖNGE;Beyşehir Köşk Köyü Mescidi.... s. 291.

(13) İ. H. KONYALI; Âbideleri ve Kitabeleri İle Beyşehir Tarihü, s. 344, (yayınlanmamıştır.) B. EYÜBOĞLU; Düünden Bugüne Beyşehir, Beyşehir, 1979, s. 32 ve 54'de bu yapının H.709 (M. 1310) yılında Eşrefoğlu Mübarezzeddin Mehmet Bey tarafından yaptırıldığını söylemektedir. Yıpranmış ve silinmiş olan kitabeli okutmadık. F. NAFİZ UZLUK; Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Ank. 1958, s. 39'da bu köyden: "Kılılbayındır" diye bahsedilmektedir. Yine, İ. H. KONYALI; Aynı eser, s. 344'de: Ak çamasır kılı çıktığı için "Kılılbayındır" adıyla da söy- lendiğini ifade eder.

İç Görünüşü: Cami duvarları içerden çimento harç ve kireç badanalıdır. Harim, yuvarlak ve çokgen kesitli ahşap destek sıraları ile mihrap duvarına dik olarak uzanan beş sahına ayrılmıştır (Plân: 1, Resim: 5). Orta sahin yan sahinlerden daha geniş tutulmuştur. 3.95 metre genişliğinde olan orta sahinin doğusunda kalan ara sahin 2.45, ara sahinle doğu duvarının sınırladığı dış sahin 2.45 metre genişliğindedir. Keza, orta sahinin batısında kalan ara sahin 2.75 m., bu ara sahinle batı duvarının sınırladığı diğer dış sahin 2.40 metre genişliğindedir. Alttaki büyük pencerelerden, doğudaki girişin yanındaki hariç tutulursa, diğerleri dışarıdan içeriye doğru hafifçe genişlemektedir. Bunlardan güney duvarındaki büyük pencerede, bu genişleme daha bariz şekilde belli olmaktadır. Yine bu cephe- de dışarıdan dikdörtgen şeklinde görünen üstteki küçük pencere içeriden yuvarlak kemerli şekle dönüştürülmüştür. Bu duvarın batı köşesine yakın yerde bir, batı duvarında iki dolap nişi yer almaktadır.

Mihrap: Güney duvarı içine oyulmuş 88 cm. çapında 45 cm. derinliğinde yarım silindirik bir niş- ten ibarettir (Resim: 6). Niş kavsarasının önü dante- l şeklinde işlenmiş ahşaptan yarım daire biçiminde bir kemerle süslenmiştir. Mihrap cephesi farklı genişlikte ve değişik motiflerin yer aldığı yarı ahşaptan üç süsleme şeridi ile çerçevelenmiştir. Şeritler birbirinden burmalı kordan şeklindeki silmelerle ayrılmıştır. İçteki ilk şeritte kırmızı zemin üstüne bitkisel motif ve yer yer altın yıldız kullanılmıştır. İkinci ara şeritte mavi zemin üstünde beyaz ve kırmızı boyalı oyma çiçekler görülmektedir. Dış şerit diğer iki şeritten daha geniş tutulmuştur. Kırmızı zemin üstünde kenar suları altın yaldızlı rozet şeklinde kırmızı çiçekler yer almaktadır. Her üç şeritte de motifler ajur tekniği ile işlenmiş olup, işlemeli parçalar zemine çivi ile tutturulmuştur. Bu dikdörtgen mihrap çerçevesi, yine ahşaptan sade bir tepelikle nihayetlenmiştir. Mihrap, Çiftlikközü Köyünden Hasan Usta tarafından 1954'de yapılmıştır.

Minber: Mihrabı yapan Hasan Usta'nın eseri olan Minber de 1954'de ahşaptan inşa edilmiştir. Kanatları olmayan kapının üstündeki aynalık kısmında bir yazı panosu vardır. Bitkisel motiflerin oyma olarak işlendiği yarım daire formu taç kısmı, bir alemle son bulmaktadır. Süpürgelik (Pabuçluk), yan yana dört kemerden oluşmaktadır. Yan kanatlar (yan aynalık) mihrabda olduğu gibi ajur tekniği ile süslenmiş ve çivi ile zemine tutturulmuştur. Ortada bir üçgen göbek ile etrafında iki süs şeridinden oluşan kanat süslemesinde kırmızı ve mavi zemin üstüne beyaz boya, altın yaldız ve kırmızı çiçekler görülmektedir. Korkuluk da ajur tekniği ile işlenmiştir.⁽¹⁴⁾ Köşk altındaki geçit (dolap)

kısmı dantel şeklinde ahşaptan yarım daire biçiminde bir kemerle çevrelenmiştir. Köşk kısmı çokgen gövde şeklindedir. Üstü piramidal bir külâhla örtülüdür (Renkli Res.: 1).

Minare: Yapının batı iç duvarına bitişik ve buradaki girişin yanında yer almaktadır. 1.50 metre kadar yükseklikteki kare kaide üstte sekizgen gövdeye dönüşmektedir. Zeminden 1.00 metre yukarıda güney istikametine açılan minare kapısına basit ahşap basamaklarla çıkılmaktadır.

Kadınlar Mahfili: En batıdaki sahinin haricindeki diğer sahinlerin kuzey tarafında sütun sıralarıyla ilâve desteklere oturtulmuş olan mahfil, oldukça geniş bir yer kaplamaktadır (Resim: 5). Mahfilin orta sahinine isabet eden kısmında beş köşeli bir çıkması bulunmaktadır. Korkulukta sade bir oyma süsleme göze çarpar. Minare kaidesinin doğu duvarına bitişik olan bir merdivenle yukarıya çıkılmaktadır.

Tavan: Altın tahta kaplamalı olan tavan⁽¹⁵⁾, kible duvarına dik istikamette, kalınlıkları 25-32 cm. arasında değişen dört ana kirişe taşınmıştır (Resim: 5, 7 ve Renkli Resim: 1). Bu kirişlerden; batıdaki ikisinin kuzey ucu ile, doğudaki ikisinin güney ucu doğrudan duvarlara, diğer uçları duvarlardan çıkarılmış ahşap konsollarla, ortada yastıklar vasıtasıyla ahşap direklere otururlar. Bunlardan doğuda kalan ikinci ana kiriş, güney duvarından başlayarak kuzeye doğru üçüncü direk (Kadınlar Mahfili Korkuluğu) hizasına kadar 25'er cm. genişliğinde yan yana iki kirişten müteşekkildir. (Renkli Resim: 1). Ayrıca bu çift kirişin kuzey uçlarından başlamak üzere minare gövdesine kadar uzanan enine bir kiriş atılmıştır (Resim: 5). Bu ana kirişlerin yan yüzleri ve altları tahta levhalarla kaplanmıştır. Kaplamaların bir kısmı boyalı nakışlarla süslenmiştir. Kuzeyde enine kiriş, güneyde mihrap

(14) Minberler hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Z. ORAL; "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", Vakıflar Dergisi V, Ank. 1962, s. 23-77. kroki I. C.E.ARSEVEN; Sanat Ansiklopedisi, Minber maddesi, cilt 3, s. 1412, İst. 1956.

(15) Tavanlar konusu hakkında yayınlanan yazılar içinde en geniş bilgilyi: Y. ÖNGE; "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", Atatürk Konferansları V, Ank. 1975, s. 179-195 isimli makalesinde vermiştir. Burada tavanlar üç gruba ayrılmaktadır: 1) a) Ahşap kirişlemesi üstten kaplama tavanlar, b) Ahşap kirişlemesi alttan kaplama tavanlar, 2) Blindirmeli Ahşap kirişleme tavanlar, 3) Tonoğlu veya kubbeli ahşap tavanlar. Yine tavanlar hakkında bilgi için bakınız: A.KIZILTAN; Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mesitler, İst. 1958. C. E. ARSEVEN; Sanat Ansiklopedisi, "Tavan" maddesi, cilt IV, s. 1952-1953. K.O. OTTO DORN; "Seldschukische Holztaulen..." Berlin 1959; K. OTTO DORN; "Die Ulu Dschami in Sivrihisar..." Ank. 1967; G. ÖNEY; "Akşehir Ulu Camii" Anadolu (Anatolia), Ank. 1969, s. 171-178. M. AKOK; "Kastamonu Kasabaköyü Candaroğlu Mahmut Bey Camii" Belleten Cilt 10, sayı 38 (Nisan 1946), s. 293-301.

önündekilerle, bunların kuzeyindeki desteklerin ortasına isabet eden kısımlar arasında orta sahin tavanı yükseltilecek bir tekne tavan şekline dönüştürülmüştür (Resim: 5). Tavanın merkezine çokgen yıldız şeklinde bir göbek oturtulmuş, yan yüzleri ise çıtalarla üçgenlere bölünerek aralarına kabartma beşgen yıldızlar serpiştirilmiştir. Orta sahin ile batısında kalan ara sahin, kuzeyde mahfil hizasında atılmış enine giriş, yanlarda ana girişlerin karşılıklı yüzleri, güneyde ise mihrap duvarı boyunca aynı seviyede uzanan iki sıra ahşap süs kuşağı ile çevrilmiştir. Alttaki kuşak daha geniş tutulmuştur. Orta sahin çeviren alt kuşak kırmızı zemin üstüne beyaz renkli olarak Kur'an'dan alınan yazılarla (Ayet-el kürsi) doldurulmuştur (Resim: 7, 8). Üstteki daha ince kuşakta siyah zemin üstüne beyaz renkli (papatya ve karanfile benzer) stilize bitkisel motifler yer almaktadır. Batıdaki ara sahin dolaşım güney duvarının batı ucuna kadar (tavan eteğinde ve aynı seviyede) devam eden alt kuşakta, ritmik olarak ters-yüz kıvrımlarla dilimli bir sümotifi görülür⁽¹⁶⁾ (Renkli Resim: 2). Kıvrımların içinde lâleye benzer, stilize bitki motifi bulunmaktadır. Burada zemin koyu kırmızıdır. Sümotifi aşırı kırmızısı ile konturlanmış, içindeki bitkisel motif ise, kenarları yeşil, ortası beyaz renge boyanmıştır. Üstteki kuşak ise siyah zemin üstüne beyaz ve kırmızı ile boyanmış stilize gül, papatya ve karanfil bitkileri ile bezenmiştir. Bunların haricindeki diğer ana girişlerin yan yüzlerinde herhangi bir süsleme görülmez. Yalnız doğudaki ikinci ana girişin alt yüzünde, mihrap duvarı ile önündeki ilk destek arasında kalan bölümde çitallı bir taksimatla, ondan sonraki destek arasında bitkisel motiflerle, benekler halinde serpiştirilmiş değişik renkler göze çarpmaktadır (Renkli Resim: 1).

Destek Sistemi: Ahşap tavan örtüsü, doğudan batıya doğru, her sırada 4,5,4,4, olmak üzere toplam 17 ağaç destek tarafından taşınmaktadır (Plân: 1). Üstten yastıklar vasıtasıyla taşıyıcı ana girişe bağlanan bu destekler, daire ve sekizgen kesitli olup, çapları 18 - 30 cm. arasında değişmektedir. İçlerinde en süslü ve değişik olanları, mihrap duvarı önündeki batıda kalan ilk üç destek ile (Renkli Resim: 1), bunlarla mahfil arasında kalan batıdaki ilk iki destektir (Resim: 7). Mihrap önünde olanların gövdeleri sekizgen plânlıdır. Mihrap duvarı önündekilerden başlayarak bunları kısaca tanımlayalım:

Batıdaki İlk Sütun: Üç metreye yakın bir yükseklikten sonra zikzaklı bir geçişle boyun kısmı oluşturulmuştur (Renkli Resim: 3). Bu kısım, gövdeden daha ince ve 20 - 25 cm. yüksekliğinde olup kırmızı ile boyanmıştır. Bunun üstünde kademeli olarak ve çivilerle çakılmak suretiyle sıralar halinde yükselen mukarnas parçalarından ibaret bir baş-

lık bulunmaktadır. Dört sıralı olan ve çakma usulü ile yapılan bu başlıkta⁽¹⁷⁾ çeşitli renkler kullanılmıştır. Alttaki düz basit mukarnas dilimlerinin meydana getirdiği ilk sıradan sonra, badem biçimindeki motiflerle süslü ikinci sırada, açık kırmızı zemin üstüne beyaz, yeşil ve mavi renkli bitkisel motifler göze çarpmaktadır. Üçüncü sırada mavi ve kırmızı, dördüncü ve en üstteki sırada kırmızı, altın yıldız renk kullanılmıştır. Bu sıranın alt saçağında çepeçevre haşhaş kozasına benzer püsküller sarmaktadır. Bunlar yeşil ve kırmızı ile boyanmıştır. Başlık tablası, yüksekliği az kare prizma biçiminde olup, alt köşeleri mukarnas dilimleri biçiminde oymalarla süslenmiş, ve her köşesine irice birer püskül monte edilmiştir. Başlık tablasının kuzey ve batı yüzü yazı, güney ve doğu yüzü bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir.

Mihrab Önündeki Batıdaki İkinci Sütun: Sütun gövdesi tabandan itibaren bir metreden sonra, altta tek sıra düz, üstte zikzaklı, bunun üstünde de tek sıra ve baklava dilimi şeklinde boyalı süs kuşakları ile bezenmiştir (Renkli Resim: 4). Kırmızı ile boyalı olan bu kuşaklardan baklava motifli olanı 10 cm., diğerleri 5 cm. genişliğindedir. Bunların üstünde 15 cm. genişliğinde papatya ve güle benzer motiflerin yer aldığı diğer kuşakta zemin kırmızıya, yaprakların konturları koyu, içleri açık yeşile, diğer kısımları kirli beyaza boyanmıştır (Beyaz sonradan bozulmuş olmalı). Zikzaklarla geçilen ince bir boyundan sonra başlık kısmı gelmektedir. Başlık dört sıralıdır. Alttaki sırayı ince dilimli parçalar oluşturmaktadır. Üstteki ikinci

(16) Türk-İslam Sanatında bu motifi ve benzeri örneklerini, yapıların değişik yerlerinde, değişik malzemelerde ve bol miktarda kullanıldığını görüyoruz. Karahanlı Uzgent Türbelerinin kuzey Türbe kemerinde (M. CEZAR; *Türkler'de Şehir ve Mimarlık*, İst. 1977, s. 125, res.87, Semerkant Sahzinde Türbelerinden Tuğlu Tekin Türbesi çini süslemelerinde (M. CEZAR; Aynı eser, s. 431, res. 425.). XI. yüzyıl Gazne tezminatında ve Çorum Ulu Camii Minberinde (H. KARAMAĞARALI; "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber" *Sanat Tarihi Araştırmaları* I, İst. 1964-1965, s. 120-142 de, s. 133, res. 7-8, s. 183'deki 17-18-19. res. Beyşehir Esrefoğlu Camii nin taç kapısı, harım girişi ve mihrabında Beyşehir Köşk Köyü Camii ahşap tavan süslemelerinde (Y. ÖNGE; "XIII-XIV. yüzyıllarda Anadolu Mimari Eserlerini süsleyen Boyalı Ahşap Nakışlar", *Önasya Mecmuası*, cilt 4, sayı 43, Mart 1969, s. 11, şekil 4-a. Karaman İbrahim Bey İmaret Mihrabında (Ö. BAKIRER; 13 ve 14. Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ank. 1976, b. 332, şekil 79, levha LXXX, res. 179). Yollarbaşı (İlistra) Ulu Camii mihrabında (Ö. BAKIRER; Aynı eser, 333-334, şekil 80-81, levha LXXX-LXXXII, res. 181-182-183-184). Konya İç Karaslan Mescidinden olduğu gibi. Bu örnekleri daha da çoğaltılabiliriz.

(17) Sütun başlıkları, ya yekpare bir ağacın oyulması suretiyle, veya küçük ebattaki ağaç parçalarının işlenmesi, bunların döğme çivilerle birbirine tutturulması ve ortadaki direğe çakılmak suretiyle meydana getirilmektedir. Daha geniş bilgi için bakınız: Y. ÖNGE; "Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktik Sütun Başlıkları", *Önasya Mecmuası*, cilt 4, sayı 37, Eylül 1968, s. 11-12 ve 22.

sırada yer alan badem biçimli mukarnas dilimlerinin içleri, kırmızı zemin üstüne yeşil, mavi ve beyaz renkli lâleye benzer motiflerle doldurulmuştur. Üçüncü sırada benzer biçimdeki mukarnas dilimlerinin alt uçlarından aşağıya doğru ince tahtadan oyulmuş uçları palmet şeklinde püsküller sarmaktadır. En üstteki sırada kırmızıya boyanmış badem şeklindeki mukarnas parçaları yan yana sıralanmıştır. Kübik başlık tablasının alt köşeleri mukarnas dilimleri ile süslenmiştir. Kuzey-güney yüzlerinde yazı, doğu ve batı yüzlerinde bitkisel motiflerin yer aldığı bu tabla üstte yastığı taşımaktadır.

Üçüncü Sütun: Gövdesi daha sade tutulan bu ahşap sütun taştan kare bir kaideye oturmaktadır. Batıdaki ilk sıranın sütunlarında olduğu gibi, burada da zeminden üç metreye yakın bir yükseklikten sonra ince bir boyun ve başlık gelmektedir (Renkli Resim: 5). Boyun kısmına geçiş "armudi" tâbir edilen biçimde (boğumlu olarak) oyulmuştur. Başlığın alt kısmında, diğerlerinde olduğu gibi, sade mukarnas dilimleri yer almaktadır. Üstteki mukarnas sırasının alt saçağında damla ve haşhas kozası biçiminde püsküller yan yana ve münavebeli olarak başlık çevresini dolaşmaktadır. Daha üstteki mukarnas sırasında da püsküllerin (bir kısmı kopmuş ve kırılmış olmasına rağmen izleri belli olmaktadır) daha küçülmüş olarak aynı şekilde sıralandığı görülmektedir. Başlık tablası sekiz yüzölçü olup, diğer başlıkların tablalarından daha dar tutulmuştur. Her yüzde aynı şekilde tekrar edilen ve ritmik olarak kıvrılan tek sıra bitkisel bir süs kuşağı tablayı çepeçevre dolaşmaktadır.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız sütun ve başlıklarının benzerlerini Konya çevresindeki bazı yapılarda görmek mümkündür. Bunlar, Beyşehir Köşk Köyü Mescidi,⁽¹⁸⁾ Beyşehir Emen Köyü Camii, Isparta Atabey (Ertokuş) Ulu Camii,⁽¹⁹⁾ Konya Mücellit (Altınçeşme) Mescidi, Karaman Yollarbaşı (İlistra) Köyü Camii,⁽²⁰⁾ Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Demirli Mescidin sütun başlıkları ile mukayese edilebilir.⁽²¹⁾

Mihrab önündeki mukarnas başlıklı sütunlarla mahfil arasında kalan, batıdaki ilk iki sütunun gövdesi kaideden itibaren üç metre yüksekliğe kadar sekiz yüzölçü olarak devam edip, köşe pahları ile kareye dönüşürler (Renkli Resim: 6-7). Üstte, kuzey-güney doğrultusunda, yukarıya doğru kademeli olarak genişleyen kıvrımlar birer başlık oluşturmaktadır. Bunlar; aynı şekilde kıvrılan ve aynı istikamette uzanan yastıklarla bir bütün teşkil ederler. Her iki sütunun doğu ve batı yüzleri kare kısmından başlamak üzere, yastığa kadar bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir. Bu motifler ilk sütun yastığının doğu ve batı

yüzünde de devam etmektedir. İkinci sütun yastığının ise doğu yüzünde yazı (Renkli Resim: 6), batı yüzünde ortada yazı,⁽²²⁾ yanlarda bitkisel motifler yer almaktadır (Renkli Resim: 7). Beyaz, yeşil, açık ve koyu kırmızı ile boyanmış olan bu motifler, ilk sütunda daha seyrek ve sade, ikinci sırada daha sık ve girift olarak süslenmiştir.

YAPININ ORJİNALİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİMİZ

Bugün için yaklaşık 17x17 metre ölçülerinde kare bir alanı kaplayan ve düzensiz aralıklarla sıralanmış ahşap sütunlu cami ile, bunun kuzey-batı köşesine yakın bir yerde inşa edilmiş olan minaresinin orijinal bir plân şemasını aksettirdiği söylenemez. Ayrıca yapıda:

- a - Cami duvarlarının farklı kalınlıkta olması,
- b - Ahşap tavan ve sütunların biçim, ölçü ve süslemelerinde görülen düzensizlik,
- c - Mihrab, minber ve mahfil'in işçilik tekniği ile, süslemelerinde kullanılan desenlerin üslubu,
- d - Karşılıklı duvarlardaki kapı, pencere, dolap gibi açıklıkların simetrik olmayışı gibi durumlar, bu yapının çeşitli onarımlar gördüğünü ve bu onarımlarda da değişiklikler yapıldığını ortaya koymaktadır.⁽²³⁾

Konya ve çevresinde 13-15. yüzyıllar arasında inşa edilmiş olan ahşap destekli ve tavanlı camilerde (Beyşehir Eşrefoğlu, Köşk, Kireli, Çavuş, Doğanhisar, Zıvarık Ali Paşa, Deşdiğin Köyü camileri gibi)⁽²⁴⁾ uygulanmış olan bu plân şemaları dikkate alınacak olursa, bunların genellikle mihraba dik ve 3, 5, 7 gibi tek sayılı sahn düzenlerine sahip

(18) Y. ÖNGE; "Anadolu'da XIII-XIV. yüzyılın Nakışlı Camilerinden...." s. 291-296.

(19) "Anadolu Mimarî Sanatında Ahşap Stalaktil Sütun ..." s. 11, res. 1, ve s.12.

(20) Y. ÖNGE; Aynı eser, s. 22

(21) Bunlar içerisinde Beyşehir Köşk Köyü Mescidi'nin sütun başlıkları ile form olarak daha yakın bir benzerlik göze çarpmaktadır.

(22) Bu farsça ibareyi Dr. Mikalî Bayram "Darü'l-Eman-İ Ehl-i zaman-ıst in mekan Bad masun ez hadise-i ahirü'z zaman" (Bu makam, zamanın insanların emniyetinde olacakları yerdir. Ahirette cereyan edecek olaylardan da masum olsunlar) şeklinde tercüme etmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

(23) Nitekim 1946-1948 yılları arasında, yapının bir tamir gördüğü, eskiden düz toprak dam örtülü iken, şimdiki çatısının bu tamir yılları esnasında köylüler tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. Aynı şekilde mihrap ve minber ile mahfil korkulukları da 1954 yılında bugünkü duruma getirilmiştir.

(24) Zıvarık Ali Paşa Camii'nin planı Doç. Dr. Yılmaz Önge'den alınmıştır. Teşekkür ederiz. Ayrıca, Bayındır Camii'ni yerinde görerek yapı hakkında bazı düşüncelerini açıklamışlardır. Bu kıymetli açıklamaların- dan dolayı kendilerine şükranlarımızı sunarız.

oldukları görülür.⁽²⁵⁾ Destek sıraları ekseriya eşit aralıklarla düzenlenmiş olup, bunların taşıdığı ahşap kirişler, duvarlara ahşap konsollar ya da duvar önüne (bazen de duvar içine) yerleştirilmiş desteklere oturtulmuştur.

Bayındır Köyü Camiinde düzgün sayılabilecek (mihrab eksenine göre iki yandaki simetrik sahnalarda eş açıklıklı) bir düzenleme mevcuttur. Fakat doğu tarafındaki sütunlar, batıya kıyasla hizalarını biraz şaşırmış durumda yerleştirilmişlerdir. Dikkati çeken diğer bir özellik, harimin kuzeyindeki fevkanî mahfil hizasında, orta sahnın ile batısındaki ara sahnı enine kat eden ve minare gövdesine dayanan bir ahşap kirişin varlığıdır (Resim: 5). Bu kiriş, doğudaki iki sahnın ile, batıdaki dış sahnında devam ettirilmemiştir. Minarenin, yine bu kiriş hizasında ve batıdaki dış sahnın genişliğince yapılmış olması dikkat çekicidir. Bu durumda şu ihtimalleri gözönüne almak gerekir:

1 – Eski harim bugünkü güney duvarı ile, kuzeyde mahfil hizasındaki ahşap hatılın sınırlandırdığı alana isabet ediyordu. Yine beş sahnılı olan bu alanda destek sıraları, eş aralıklarla dizilmiş ikişer sütunu ihtiva ediyordu. Bu durumu doğrulayan kanıtlardan biri, camiin doğudaki dış ve ara sahnı hariç, diğer üç sahnın güney duvarında, kuzeyde ise; orta sahnın ile batıdaki ara sahnın sütun sıraları boyunca uzanan kirişlerin yan yüzlerinde görülen nakışlardır (Resim: 5, 7, 8; Renkli Resim: 2, 4, 6, 7).

2 – Mabetlerimizin harimine minare inşaatı, genellikle âdet değildir. Bildiğimiz örneklere göre Beylikler döneminde minareler ya harim dışına, veya beden duvarlarının üstüne inşa edilir. Bayındır Köyü Camii'ndeki minarenin harimin içinde değil, kuzey-batı köşede dışarıda yapıldığını ve harimin kuzey duvarının mahfil hizasında yer aldığını düşünmek mümkündür. Bu takdirde kuzeyde ahşap sundurmalı bir revak olduğunu, minarenin de bu revakın batı tarafına eklendiğini tahmin edebiliriz. Böyle bir düzenlemede, mihrabın karşısına isabet eden duvarda bir cümle kapısının bulunduğu da kabul edilebilir. Fakat minare kapısının harime açılması, bu minarenin, camiin kuzey cephesi boyunca uzandığını kabul ettiğimiz revakın batı köşesine sonradan yapıldığı görüşüne uymaz. Kezâ; minare kaidesinin alçak kübik bir oturtmalık kısmından sonra hemen sekizgen prizmaya dönüşmesi, böyle bir ekleme için uygun değildir. Bu durumda minarenin, üç tarafı serbest olmak üzere inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bunun için plân şemasının yukarıda ifade ettiğimiz gibi, kible duvarı ile mahfil hizası arasında kalan alandan, kuzeydeki şimdiki duvarın bulunduğu hiza ile sınırlanan alana genişletilmesi sonunda; yani bu-

günkü beden duvarlarının çerçevelediği harim alana kavuşmasından sonra, minare inşası gerçekleştirilmiş olmalıdır.

3 – Yapının üstü bugünkü gibi kırma çatı olmayıp, düz toprak dam örtüyüdü.⁽²⁶⁾ Tavan da, alttan düz tahta kaplama değil, her sahnın boyunca enine olarak atılmış kirişlerden oluşuyordu ve üstten kaplamaydı. Nitekim yaptığımız araştırmalarda bol miktarda eski ahşap kirişin çatıda kullanıldığını gördük (Resim: 9). Bu kirişlerin uzunlukları ile sahnınların genişliği de birbirine uymaktadır. O halde bunlar tavan kirişleri olmalıdır. Diğer bir durum; bugün çatı ile tavan arasını aydınlatmak amacıyla açılmış olan tepe penceresinin kapaklarında kullanılan tahta levhalardır. Bu levhalarda —silik ve yıpranmış olmasına rağmen— eski motif ve renklerin izleri belli olmaktadır (Resim: 10). Bunların, orijinal yapının tavanında, kirişler arasında kullanılan levhalar olduğunu, camiin tamiri esnasında sökülerek buralara gelişigüzel monte edildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine, yukarıda sözünü ettiğimiz tekne şeklindeki tavan göbeğine ait olduğu ve devrinden kaldığı belirtilen⁽²⁷⁾ parça mahfil merdivenlerinin sol kenarına çakılmıştır. Yan yana tahta levhalardan oluşan bu parça "aşı kırmızısı" dediğimiz renge boyanmıştır.

Orijinal mihrabın alçı olduğu, araştırmalarımız sonunda ortaya çıkmıştır. Bu mihrabın, benzerleri gibi, kalıplara dökülmek suretiyle yapıldığı görülmektedir.

Hacı Yusuf Kalaycı isimli bir zat'ın evinde mihraba ait bazı parçalar bulduk. Bunlar kalın ve ince olmak üzere bitişik iki bordürden meydana gelmektedir (Resim: 11). Alt ve üstten birer zencerek motifi ile sınırlanan, 30 cm genişliğindeki kalın bordürün içini, nefis bir kabartma sülüs yazı doldurmaktadır. Giriş bir şekilde ve muntazam olarak yazılan bu sülüsün elif uçları çengelle niha-yetlenmektedir. Daha ince olan ikincisi ise, birer kenarı bordürün alt ve üst çizgisine çıkışacak şekilde, yan yana dizilmiş altıgenlerden oluşmaktadır. Bunların içi stilize birer çiçekle doldurulmuştur. Mihraba ait olan diğer parçalara çatı boşluğunda rastladık (Resim: 12, 13). Taç kısmı olduğunu düşündüğümüz bu parçalardan birisinde (Resim: 12), altta ince bir bordür, üstte 26 cm geniş-

(25) Beyşehir Çavuş Kasabası Camii bu geleneğin dışında olup, iki sahnılıdır.

(26) Bak 23 no'lu not.

(27) İ. H. KONYALI, Aynı eser, s. 345'de bundan "Tavanın orijinal muhteşem göbeği ile 15 sene evvel tamir sırasında kaldırılmıştır" diye bahseder. Köylüler de aynı şeyleri söylemişlerdir. Yaklaşık 70 - 80 cm. en ve 100 cm. kadar boyunda olan bu ahşap parça, tabanlı bir kapı veya pencere kanadı olup, muhtemelen XIX. yüzyıla ait olmalıdır.

liğinde kalın bir bordür vardır. İnce olanı yan yana getirilmiş sekiz köşeli yıldızlar, kalın olanı, münavebeli olarak sıralanmış palmet ve lotüslerle süslenmiştir. Diğer parçalardan (Resim 13) birinde, yan yana altıgenler yer almaktadır. 27 cm genişliğinde bir bordür oluşturan bu altıgenler zikzaklı profillerle çerçevelenmiştir. Başka bir parçada ise, zencerek motifi ile yazı görülür. Yazı 9 cm genişliğinde bir bordürü doldurmaktadır.

Bu parçalar bize mihrabın orijinal kompozisyonu hakkında bir fikir vermektedir. Şöyle ki: Üstte palmet ve lotüslerin bulunduğu parça, mihrab çerçevesinin taç kısmını, 30 cm genişliğindeki yazı bordürü ve küçük altıgenlerden oluşan parça, nişin üstündeki alınlığı, 27 cm genişliğindeki altıgenlerin meydana getirdiği bordür ile, 9 cm genişliğindeki yazı bordürü ise mihrab çerçevesinin yanlarını oluşturmaktadır, diyebiliriz.⁽²⁸⁾

Minberin orijinal durumunu bilemiyoruz. Fakat orijinal minbere ait olduğunu sandığımız yan korkulukların birisi, şimdiki mahfil merdiveninin sol kenarına monte edilmiş durumdadır. Korkuluk, geometrik düzende ve geçme tekniği ile işlenmiştir (Resim: 14).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Bayındır Köyündeki bu cami, —üzerinde epeyce oynanmış olmasına rağmen—, motif, renk ve teknik olarak ahşab malzemenin en iyi örneklerini veren eserlerdendir. Muhakkak ki yapılırken hemen yakınındaki Eşrefoğlu Camii'nden ilham almış, kendinden sonra yapılan camilere de ilham vermiş olmalıdır.

(28) Buna benzer bir mihrap kompozisyonu Konya çevresinde Akçaşehir (Akçasar) Ulu Camii'nde görülmektedir. Bak. Ö. BAKIRER, 13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ank. 1976, s. 332, şekli 79, levha LXXX, res. 179.

RESİM: 1
Bayındır Camii'nin güney-batıdan görünüşü

RESİM: 2
Bayındır Camii'nin kitabesi

RESİM: 3
Bayındır Camii'nin doğu cephesi ve girişi

RESİM: 4
Bayındır Camii'nin minaresi

RESİM: 5

Bayındır Camii'nin iç görünüşü, mahfil ve tavanı

RESİM: 7

Sütun Başlıkları ve kirişlerdeki nakışlar

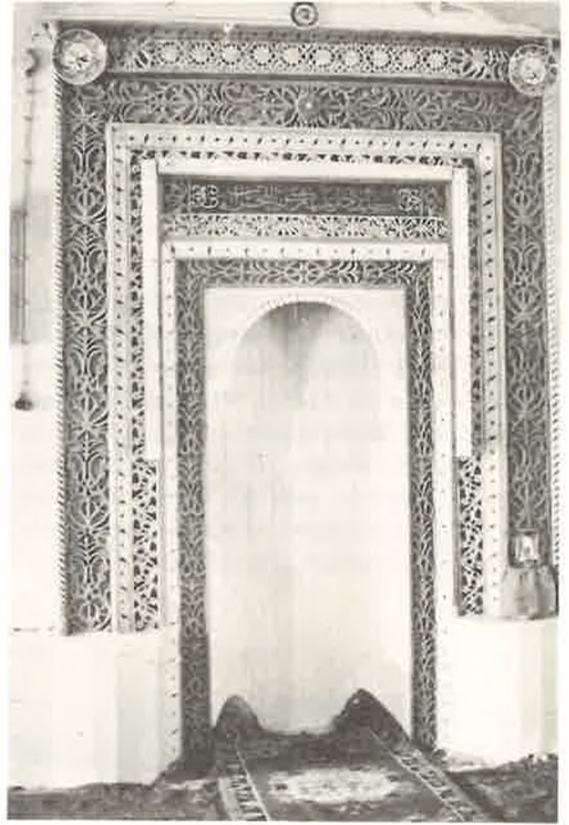

RESİM: 8

Kirişlerdeki yazı ve renkli nakışlar

RESİM: 10

Camiin çatısında kullanılan nakışlı ahşap levhalardan biri

RESİM: 6

Bayındır Camii'nin mihrabı

RESİM: 9

Camiin çatısında kullanılan orijinal kirişler

RESİM: 11

Camiin eski mihrabına ait alçı parçaları

RESİM: 1
Bayındır Caminin iç görünüşü

RESİM: 2
Camiin tavanı

RESİM: 3
Mihrab önünde
batıdaki ilk sütun
ve başlığı

RESİM: 4
Mihrap önünde ortadaki ikinci sütun başlığı.

RESİM: 5
Mihrab önünde
doğudaki üçüncü
sütun başlığı

RESİM: 6
Nakışlı ahşab desteklerden biri ve başlığı.

RESİM:7 Nakışlı ahşab desteklerden diğeri ve başlığı

RESİM:8 Caminin ahşab tavanı ve ahşab sütunları

RESİM: 9 Muhdes ahşab mihrab

RESİM: 11 Ahşab sütun gövdesindeki tezyinat

RESİM: 10 Orijinal alçı mihrabtan bir parça

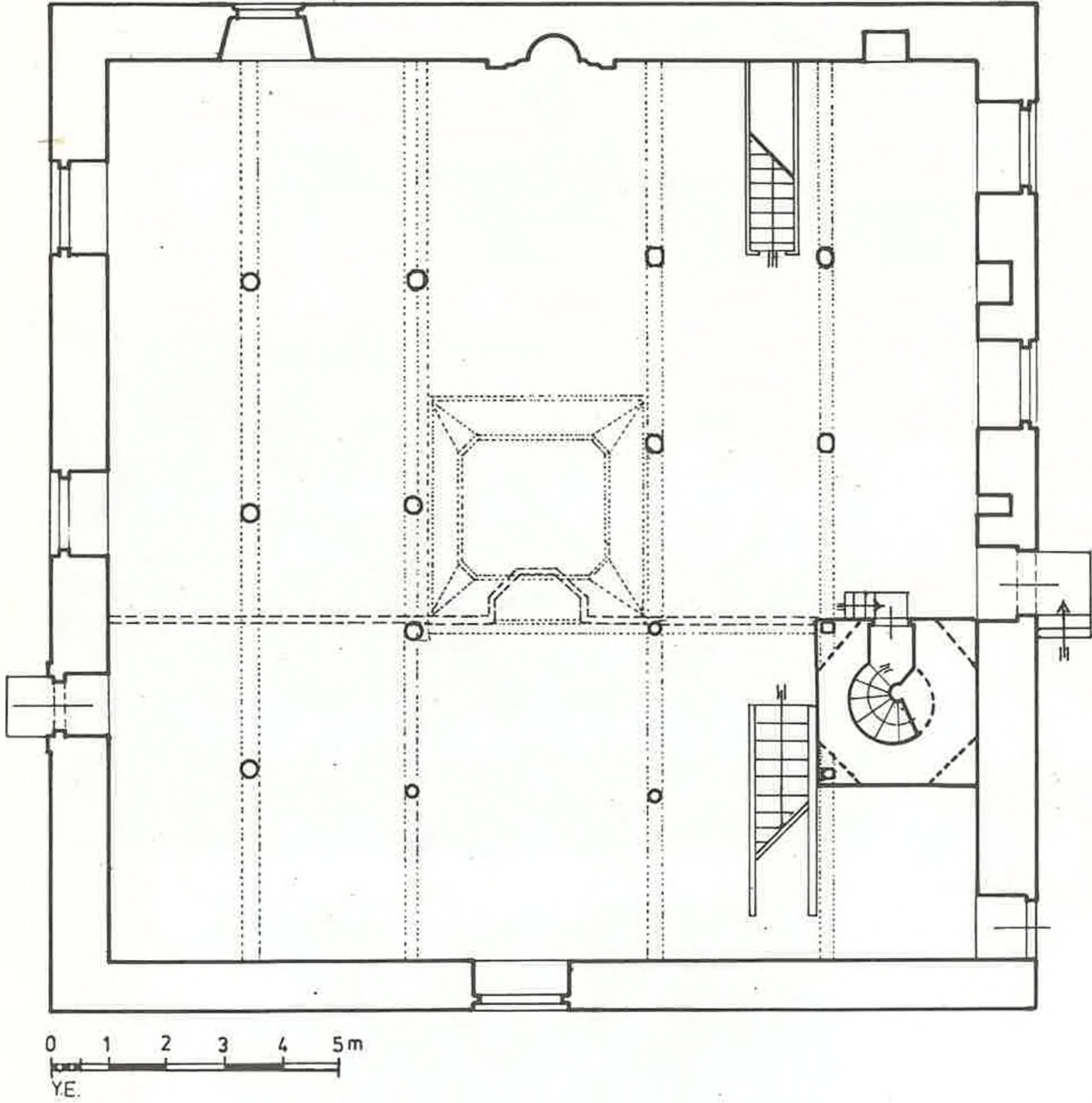
RESİM: 12
Camii'n eski
mihrabına alt
alçı parçalar

RESİM: 13
Eski mihraba
alt alçı parçalar

RESİM: 14
Camii'n eski
minberinin
korkuluğu

PLAN:1

Bayındır Köyü Camii'nin planı